

УДК 215: 234.2: 261.6: 281.5 (477)
ББК 86. 375-1

о. Святослав Кияк
(м. Івано-Франківськ, Україна)

МІЖКОНФЕСІЙНІ Й ЕКУМЕНІЧНІ ВЗАЄМИНИ В УКРАЇНІ В XVI–XXI ст. – ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИЙ ДОСВІД

У статті з теологічних, релігієзнавчих та історичних позицій аналізуються міжконфесійні й екуменічні взаємини в Україні в XVI–XXI ст. Показано в історичній ретроспективі греко-католицький досвід у розв'язанні проблеми екуменічного єднання українських християн.

Ключові слова: міжконфесійні й екуменічні взаємини, Берестейська унія, Українська греко-католицька церква, ідентичність українського католицизму.

Проблема екуменічного єднання українських християн має давню історичну традицію й характерні історично-національні особливості. Екуменічний діалог у середовищі українського християнства київської традиції набув особливої актуальності в XVI ст. у зв'язку з Берестейською унією (1596), котра яскраво засвідчила історично-еклезіологічну вірність українського християнства католицько-вселенській церковній домініанті, протилежній до провізантійсько-промосковського православного напрямку. Богословським підґрунтям екуменізму тогочасного українського християнства слугувала головна христоцентрична засада універсальної єдності християнства в Ісусі Христі – "...щоб усі були одно, як Ти, Отче, в Мені, а Я в Тобі, щоб і вони були в Нас об'єднані" (Ів. 17:21), бо ніхто "...не може покласти іншої основи, окрім покладеної, а вона – Ісус Христос" (1 Кор. 3:11). Київському християнству впродовж усієї його доберестейської історії було притаманним дотримання чи, принаймні, прагнення до дотримання цього вселенсько-католицького принципу єдності Христової церкви навіть у певні складні й несприятливі періоди української історії, коли зовнішній візантійсько-московський вплив не сприяв або навіть забороняв втілення зазначеного основоположного принципу українського християнства, а певні прояви цього негативного впливу на українське християнство ми спостерігаємо й сьогодні. Тобто київському християнству завжди були притаманні устремління до еклезіологічної єдності в Христі, яку київські митрополити – прихильники цієї єдності, починаючи від митрополита Іларіона, переконано обстоювали в боротьбі з візантійсько-московським цезаропапізмом і засвідчували своєю участю в численних Вселенських соборах Христової церкви, не вбачаючи в цьому жодної загрози щодо можливої втрати помісно-автономного характеру Київської церкви, що, власне, і підтвердила сама її історія. Відтак Католицька церква не тільки ніколи не виявляла прагнень стосовно юрисдикційно-обрядових змін у Київській церкві, як цього завше домагалася Візантія, а пізніше й Москва, але постійно засвідчувала високими церковними актами та буллами своє пошанування і визнання юрисдикційно-обрядового помісного характеру Київської церкви, котрі, з іншого боку, слід поцінувати також і як визнання Римом вселенсько-католицького характеру київського християнства.

Саме таке толерантне й перевірене історією ставлення Риму до Української церкви зумовило вибір ієрархією цієї церкви шляху порятунку церкви в часи кризи в ній у кінці XVI ст. на користь унії з Католицькою церквою в ім'я збереження живого сопричастя й живої єдності Христової церкви. Тобто унійні прагнення ієрархії тодішньої Українсько-Білоруської церкви засвідчили, з одного боку, продовження цією церквою вселенсько-католицьких традицій Київської церкви, а з іншого боку, виявили її намагання вивести церкву з кризи якраз через поєднання юрисдикційного закріплення

її католицької ідентичності та збереження при цьому історично притаманної їй помісно-обрядової автономності, що в наступних століттях після Берестейської унії посприяло, як підкреслюють першоієрархи Української католицької церкви (УКЦ) митрополити Андрей Шептицький і Любомир Гузар, піднесенню релігійної активності в церкві, а сама унія стала невід'ємною частиною національного та культурного життя, що було лише на користь українському народу¹. Власне культурний елемент займав важливе місце в унійних ініціативах, оскільки він, у розумінні ідеологів унії, не лише мав на меті урівноважити становище Українсько-Білоруської церкви під егідою Апостольської Столиці з Польською церквою, але через збереження східного обряду, а завдяки цьому й історичних надбань української культури, унійні ініціативи українських ієрархів спрямовувалися, як підкреслює професор Петро Яроцький – український релігієзнавець і провідний фахівець із проблем католицизму, на отримання українцями вільного доступу до джерел гуманістичної культури незалежно від Польщі, що не лише сприяло зупиненню полонізації українського народу, але й надавало духовний порятунок для української нації². Окрім того, унійні намагання української ієрархії мали на меті, як слушно зауважує Ольга Недавнія, виправлення становища своєї церкви якраз через інтеграцію з Римською церквою, найбільшою загальноєвропейською організованою силою, і в такий спосіб владики прагнули повернути визнання західними християнами українського християнства та його рівноправного місця в європейській спільноті³.

Відтак, завдяки унійним ініціативам церковних ієрархів, Українська церква бажала обновити свою історичну католицьку свідомість, яку вона ніколи впродовж своєї історії не втрачала, витворивши унійним актом у цій власній історії та історії Христової церкви загалом новий вселенсько-католицький вимір Української церкви, який удосконалювався впродовж наступних чотирьох століть і набув свого остаточного сучасного вираження та закріплення в рішеннях II Ватиканського собору й пособорових документах Католицької церкви та в рішеннях соборів і синодів Української католицької церкви⁴.

Берестейська унія також мала безпосередній вплив на проблему утворення українського патріархату в XVII ст. і загалом на складний процес організації й становлення Української греко-католицької церкви у XVIII–XX ст.

Ще під час підготовки Берестейської унії князь Костянтин Острозький упродовж 1593–1594 рр. розробляв свій проект унії, котрий, на думку деяких істориків, не містив серйозних пропозицій щодо унії, апелюючи одночасно до Константинопольського й Московського патріархів – потенційних учасників унії з Римом, що було, як вважають учені, несерйозною і відволікаючою передумовою унії⁵. У відповідь на декларацію владик щодо унії князь звернувся до православних християн із грамотою, у якій, апелюючи до потаємності приготування унії від широкого церковного загалу, що було, як справедливо підсумовують історики, тактичною помилкою ініціаторів унії, і в чому до оприлюднення цієї грамоти брав участь і сам князь. Він наголошував на бажанні "єпископів-відступників" відірвати церкву від Східної церкви й підпорядкуватися Римському папі, замовчуючи при цьому, що, по-перше, ініціатори унії жодним чином офіційно не засвідчили про розрив з Константинопольським патріархом, посилаючись на рішення Флорентійської унії, а, по-друге, сам Константинопольський патріархат на кінець XVI ст. де-факто перестав перейматися життям Українсько-Білоруської церкви, котра належала до нього де-юре⁶. Тобто українсько-білоруський єпископат, прагнучи закріпити юрисдикційно історичну еклезіологічну католицькість і помісну автономність українського християнства, дбав про відродження церкви й здобуття для неї в Польській державі прав, рівних з польсько-литовським католицьким духовенством.

Однак визначальною метою заяви ініціаторів унії все ж була, як слушно наголошує на цьому владика Софрон Мудрий, єдина й Божа мета: досягнення єдності в Христовій церкві для спасіння вірних, наслідуючи історичні приклади унійних намагань ієрархів-попередників⁷, оскільки на той час не існувало в українсько-білоруському суспільстві інших сил, котрі могли б подбати про істинне відродження в українському народі традицій київського християнства. Підтвердженням цього стали так звані “Артикули для унії” (“*Articuli quorum cautionem petimus a Dominis Romanis, prisquam accedamus ad unionem Romanae Ecclesiae*”), які підписали всі владики, окрім єпископів Копистинського, Балабана й Заборовського. Цей документ сучасні історики іменують “Конституцією Української Католицької Церкви”, бо в ньому не лише висловлені умови унії, але й віддзеркалено увесь процес пробудження католицькості (вселенськості) в українсько-білоруського єпископату та формування ним програми католицького реформування київського християнства XVI–XVII ст.⁸. Ці артикули через визнання примату папи й католицького вчення про чистилище та флорентійське тлумачення “*Filioque*” засвідчили прагнення владик продовжити католицькі традиції своїх попередників, а також виявили бажання ієрархів зберегти історичну еклезіологічну гідність і помісність церкви через вибір єпископів та митрополитів і дотримання всіх її обрядових традицій і практик, зокрема, щодо необхідності збереження одруженого священства та літургійного життя церкви загалом, канонічної дисципліни в ній, згідно з давніми традиціями. Виконання цих умов мало на меті забезпечити руським єпископам і вірним рівні права перед політичною і церковною владою Польщі, а виконання їх латинською ієрархією мало уможливити саму унію та заохотити інші східні церкви до наслідування прикладу єпископів Київської церкви.

Два пункти “Артикулів” (13 і 14) засвідчили прагнення українсько-білоруської ієрархії не лише звільнитися від довготривалого нешанобливого й шкідливого для київсько-української традиції та для церкви візантійського (грецького) впливу з його цезаропапізмом і протегуванням промосковських ініціатив у Київській церкві шляхом втручання “грецької церкви і ієрархії” у її життя, але й виявили турботу ієрархії про досягнення “святої єдності” у Христовій церкві “для добра і миру християнської держави і для уникнення подальших незгод” у ній⁹, котрі в минулій церковній історії часто спричинялися вищезгаданими впливами.

Берестейська унія, на думку одного із світочів українського католицизму Йосифа Сліпого, урятувала багато складових української ідентичності, але найперше – обрядову ідентичність УКЦ. У своїй праці “Обрядова однообразність” (1940) він наголошує, що унія, на відміну від обрядових змін і реформ у Московській церкві, залишила обряд без змін, отримавши запоруку його збереження з боку латинської церкви в особі папи Климента VIII. При цьому Й.Сліпий підкреслює історично-обрядове значення унії, котра завершила великий акт історичного творення обрядової традиції, започаткований св. апостолом Андрієм, Ольгою, Ярополком, Володимиром, котрі стояли, за висновком кардинала, на Петровій скалі, на якій була збудована Христова церква¹⁰.

Папа Климент VIII 23 грудня 1595 р. видав конституцію “*Magnus Dominis et laudabilis nimis*” (“Великий і достойний найвищої хвали Господь”), яка стала також іще одним свідченням сприйняття Римською церквою українського (русинського) християнства як історично вселенсько-католицького, оскільки в ній папа поціновує унію як “примирення з Римською Церквою і поновне ... приєднання” Київської церкви до Риму як члена – “до своєї голови”, під умовою збереження її “обрядів і церемоній у богослужіннях й уділенні святих Тайн, та інших звичаїв, згідно з унією, укладеною на Флорентійському соборі між Західною і Східною Грецькою Церквами”¹¹, тобто цим са-

мим, а також збереженням флорентійської формули в католицькому визнанні віри, який склали папі київські ієрархи, Апостольська Столиця ідентифікувала своє сприйняття Київської церкви як спорідненої щодо віри й традицій, а не як церкви-схизматика.

На жаль, інша частина Українсько-Білоруської церкви під проводом князя К.Острозького не підтримала екуменічні ініціативи ініціаторів унії стосовно цілковитого повернення українського християнства в лоно вселенського християнства, а натомість опозиція до унії на собор у Бересті в 1596 р. прибула окремою партією, котра відкинула унію і на власному соборі викляла унійний собор, на що перший також відповів викляттям православного собору. Ця подія спричинилася до важких наслідків для українського християнства – поділу його на два полемізуючі й навіть ворогуючі табори, протистояння яких відмічено в історії як жорстка конфронтація "Русі з Руссю", і навіть мученицької смерті ревного прихильника унії архієпископа Полоцького Йосафата Кунцевича (1623).

Разом з тим Берестейська унія не лише не відкинула спроб примирення церков, але навіть ієрархи Української католицької (греко-католицької) церкви (УКЦ) сприяли ідеї утворення єдиного патріархату Української церкви у 20–40-х рр. XVII ст., що була ініційована митрополитами – католицьким Йосифом Вельямином Рутським (1614–1637) і православним Петром Могилою (1632–1646). Після численних ініціатив католицької сторони (зокрема, трьох синодів Української католицької церкви – у березні 1625 р. у Кобрині, у липні 1629 р. у Володимирі та в березні 1629 р. у Львові, на яких окремим питанням стояло питання замирення "Русі з Руссю"), у тому числі схвального ставлення Ватикану до можливої унії українських католиків і православних, а також після пропозиції митрополита Й.В.Рутського митрополитові П.Могилі стати патріархом Київським¹², православний собор у Києві, що відбувся 9 липня 1629 р., знову продемонстрував далеку до примирення позицію православних, серед яких головну негативну роль відіграла опозиція в складі світських діячів і козаків, котрі ініціювали мирянський тиск на собор, абсолютно неприйнятний з католицької точки зору. Окрім цієї спроби замирення Українських католицької і православної церков, було здійснено ще декілька спроб, зокрема спроба, ініційована волинським воєводою князем О.Сангушком (1635), чий план унії був навіть підтриманий польським королем Владиславом IV 5 вересня 1636 р. Однак реакція православних на цю ініціативу знову засвідчила як відсутність серед них згоди щодо унії, так і активний тиск на них Московської церкви, що виявилось у звинуваченні П.Могили у відході від православ'я та у виступах проти нього, а також у масовому переході українських монастирів до цієї церкви. Усе ж митрополит Петро не тільки проголосив королівський універсал, але й написав пастирське Послання із закликом до замирення і єднання всіх українських християн¹³. Українські католицькі митрополити Й.В.Рутський та його наступник Р.Корсак зі свого боку ініціювали отримання дозволу на компромісний унійний собор від Ватикану попри сумніви стосовно загальної згоди православних. Проте Конгрегація Пропаганди Віри, проаналізувавши ідею собору в червні-липні 1638 р., висунула умову для його проведення – складання на ньому православними визнання віри за формулою Флорентійського собору. Наступні роки, аж до 1647 р., засвідчили існування двоякого ставлення до ідеї українського католицько-православного собору: продовження пошуку Українською католицькою церквою і Ватиканом способів і засад його проведення та замирення, а з боку православної сторони – двояке, а інколи навіть протилежне ставлення до ідеї собору – позитивне з боку ієрархії на чолі з митрополитом П.Могилою. Разом з тим митрополит у своєму "Анонімному проекті з'єдинення" висловлював критичні зауваги відносно Берестейської унії та примату папи¹⁴, при цьому, незважаючи на

схвальну позицію щодо собору наступника П.Могили – митрополита С.Косіва, мало місце різко негативне ставлення світської частини Української православної церкви до цього проекту, котра апелювала до участі Константинопольського патріарха в унії, що, як показала подальша історія, не наблизило українських християн до бажаного порозуміння. Тобто, як справедливо висновує дослідник українського греко-католицизму О.Недавня, усі поберестейські спроби українського міжцерковного порозуміння виявилися недосконалыми з огляду на брак послідовних домовленостей сторін¹⁵.

На превеликий жаль, історія засвідчила, що з боку українського православ'я, яке в питаннях оцінки Берестейської унії дуже часто перебувало під впливом московського православ'я, представники котрого, за свідченням митрополита Андрея Шептицького, який на собі відчув ставлення до унії, будучи ув'язненим під час Першої світової війни московським царатом і його церквою, "понад усе бояться нагадування про русинську Унію. Стати "уніатом" означає для них опуститися на неприйнятний ні для Церкви, ні для людини рівень. ...Грубо кажучи, становище, в якому опинилися русини у власній країні, було настільки нестерпним, що стало опудалом, яке відлякує православних ..." ¹⁶.

Незважаючи на таке негативне ставлення українських православних до греко-католиків, останні ніколи не полишали надії на екуменічне єднання християн київської традиції. Підтвердженням цьому стали ініціативи митрополита Андрея Шептицького щодо єдності в українському народі та єдності українських церков. Ці ініціативи впродовж усього часу були одними з головних для митрополита, адже їм навіть у часи лихоліття Другої світової війни першоієрарх приділяв постійну увагу. Так, 30 грудня 1941 р. митрополит написав історичне екуменічне послання до православних ієрархів в Україні, а в березні 1942 р. було написане друге екуменічне послання – лист до української православної інтелігенції, які у важкі часи воєнної окупації оживили велику ідею єдності українського християнства. Цю ж ідею розвивали й третій (1943) і четвертий (1944) Архієпархіальні собори УКЦ, на яких було підтримано екуменічні ідеї митрополита¹⁷.

Програма дій митрополита Андрея Шептицького для релігійного примирення була актуальною не лише тоді, але й дотепер залишається цінним екуменічним досвідом завдяки окресленим у ній заходам міжцерковного примирення: а) кожне віросповідання повинно зробити можливі єднальні поступки, "на які совість дозволяє" і які не йдуть проти послуху "Святому Законові, супроти обов'язків перед Богом"; б) питання примирення має розв'язуватися самостійно, однак при цьому "не лишати рішення чинникам українському народові чужим, а може й ворожим", зокрема Російській церкві; в) вирішення своїх внутрішніх українських проблем не ставити в залежність від порозуміння між Римом, Царгородом чи Москвою (як це, наприклад, мало місце в поберестейський час); г) у пошуках порозуміння "однаково брати релігію за релігію, а не вважати її за політичний чинник в досягненні іншої мети"; д) щоб порозумітися, треба "користуватися однією мовою", якою виступає християнський світогляд; е) позбутися "духа розколу і ненависти" між українцями¹⁸.

Принцип збереження церковної єдності та злагоди в українському суспільстві, проголошений митрополитом А.Шептицьким, став засадничим для Української католицької церкви й у незалежній Україні у вирішенні церквою міжцерковних майнових проблем і протистоянь через дотримання принципів почергового служіння в храмах, закріплених у Законі "Про свободу совісті та релігійні організації" (1993), який уможливив надання храмів у почергове користування навіть без згоди громад. На цю проблему тодішній Глава УКЦ кардинал М.І.Любачівський у квітні 1994 р. відреагував зверненням "Про єдність святих церков", яке стало вагомим документом у царині

єкуменічного діалогу східної і західної віток християнства в Україні в другій половині ХХ ст. і водночас – актуальним продовженням єкуменічних ініціатив попередніх чільних провідників українського католицизму – митрополита Андрея Шептицького й кардинала Йосифа Сліпого. Зокрема, у згаданому зверненні вимагалось від українських християн утримуватися від поведінки, яка б виявляла брак пошани до церков-сестер. їх святих та історії, уникаючи будь-яких натяків на прозелітизм¹⁹. Однак ці ініціативи УКЦ отримали надто стриманий відгук як в українських православних спільнотах, так і в органах влади, на що Українська католицька церква відреагувала ширшим ініціюванням будівництва нових церковних споруд, оскільки тодішні темпи зростання кількості релігійних громад випереджали темпи розв'язання державою міжцерковних майнових суперечок.

Важливою історичною віхою в контексті єкуменічного єднання українського християнства став візит папи Івана Павла II в Україну, котрий відбувся 23–27 червня 2001 р. На єкуменічному характері своєї пастирської подорожі наголошував понтифік в усіх промовах і виступах, підкреслюючи, що візит має на меті здійснення в Україні єкуменічного заклику Христа, щоб українські християни "третього тисячоліття постали перед світом з одним серцем і з однією душею"²⁰. Слідом за понтифіком і Глава УГКЦ кардинал Любомир Гузар²¹ та Патріарх Київський та всієї Русі-України Філарет²² одностайно підкреслили притаманність та актуальність для сучасного українського католицизму ідей єкуменізму, які містяться в його історичних традиціях і виявляються на практиці як джерело миру й толерантності задля співіснування в українському суспільстві різних релігійних громад.

Важливим історичним актом у процесі становлення ідентичності українського католицизму, зокрема реалізації його єкуменічних устремлінь, стало перенесення 21 серпня 2005 р. осідку Глави УКЦ зі Львова до Києва й набуття церковним першоієрархом титулу "Верховний Архієпископ Києво-Галицький", що не лише стало довершенням історичної справедливості стосовно цієї української церкви, але й офіційно задекларувало набуття церквою загальнонаціонального статусу й інтегрувало в собі прагнення українського католицизму до витворення досконалої картини його ідентичності. Ця подія не лише засвідчила про повернення центру Української католицької церкви до свого історичного джерела київської церковної традиції, спадкоємницею і носієм якої є також і УКЦ, але зазначеним актом ця церква виявила живе прагнення до зближення з усіма українськими церквами київської традиції, підтвердила національно-патріотичний характер власної ідентичності та готовність узяти на себе відповідальність за спасіння українського народу спільно з усіма українськими християнами.

1. Патріарх Любомир (Гузар). У пошуках гармонії / Любомир (Гузар) Патріарх. – Львів : Ін-т історії церкви Львівської богословської академії, 2001. – С. 14–15.
2. Яроцький П. Вступ / Петро Яроцький // Історія релігій в Україні. – К., 2001. – Т. 4 : Католицизм. – С. 10.
3. Недавня О. Греко-католицизм в контексті духовного самовизначення українців між християнським Сходом і Заходом / Ольга Недавня. – К. : Гнозис, 2000. – С. 104.
4. Кияк С. Р. Ідентичність українського католицизму : генезис, проблеми, перспективи : монографія / С. Р. Кияк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – 632 с.
5. Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. Нарис історії церкви в Україні / Софрон Мудрий Владика ЧСВВ. – Івано-Франківськ : Вид-во Теологічно-катехитичного духовного ін-ту, 1999. – С. 186.
6. Кияк С. Р. Ідентичність українського католицизму : генезис, проблеми, перспективи : монографія / С. Р. Кияк. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. – С. 118.

7. Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. Нарис історії церкви в Україні / Софрон Мудрий Владика ЧССВ. – Івано-Франківськ : Вид-во Теологічно-катехитичного духовного ін-ту, 1999. – С. 188.
8. Гудзяк Б. Київська ієрархія, Берестейські синоди і укладення Берестейської унії / Борис Гудзяк // Історичний контекст, укладення Берестейської унії і перше поунійне покоління : матеріали Перших “Берестейських читань”, (Львів, Івано-Франківськ, Київ, 1–6 жовт. 1994 р.). – Львів : Ін-т іст. церкви ЛБА, 1995. – С. 113–114.
9. Основні документи Берестейської унії. – Львів : Свічадо, 1996. – С. 56–57.
10. Купчинський О. Йосиф Сліпий про Берестейську унію та її роль в історії Української церкви і народу / О. Купчинський // Київська Церква. – 2000. – №1 (7). – С. 79–80; Основні документи Берестейської унії. – Львів : Свічадо, 1996. – С. 74–75.
11. Основні Документи Берестейської унії. – Львів : Свічадо, 1996. – С. 70.
12. Великий А. Анонімний проект Петра Могили по З’єдиненню Української Церкви 1645 року / Атанасій Великий // Записки ЧСВВ. – Рим, 1963. – Серія II. – Т. IV. – Ч. 1–4. – С. 487–497.
13. Недавня О. Греко-католицизм в контексті духовного самовизначення українців між християнським Сходом і Заходом / Ольга Недавня. – К. : Гнозис, 2000. – С. 122.
14. Жуковський А. Петро Могила й питання єдности церков / Аркадій Жуковський. – Париж, 1969. – С. 150–160.
15. Недавня О. Греко-католицизм в контексті духовного самовизначення українців між християнським Сходом і Заходом / Ольга Недавня. – К. : Гнозис, 2000. – С. 129; Нагаєвський І. Об’єднання Церкви й ідея патріархату в Києві: історико-богословська студія / Ісидор Нагаєвський. – Торонто : Добра книжка, 1961. – 96 с.
16. Патріарх Любомир (Гузар). У пошуках гармонії / Любомир (Гузар) Патріарх. – Львів : Ін-т іст. церкви Львівської богословської академії, 2001. – С. 16.
17. Декрет Архiepархіального Собору 1943 р. // Шептицький А. Листи-послання (1939–1944) / А. Шептицький. – Львів, 1991. – С. 410–411.
18. Колодний А. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан / А. Колодний, Л. Филипович. – Львів : Логос, 1996. – С. 136–137.
19. Бондаренко В. Спасіння душ – найвищий закон / Бондаренко В., Єленський В. // Людина і світ. – 1995. – № 1–2. – С. 5–7.
20. Проповідь папи Івана Павла II на Візантійській літургії у Києві (25.06.2001 р.) // Календар світла. – Львів : Місіонер, 2002. – С. 62.
21. Привітання Блаженнішого Любомира кардинала Гузара, Верховного Архiepіскопа Української Греко-Католицької Церкви, виголошене до папи на засіданні Всеукраїнської Ради церков і релігійних організацій (Київ, 25.06.2001 р.) // Календар світла. – Львів : Місіонер, 2002. – С. 70–71.
22. Слово Патріарха Київського та всієї Руси-України Філарета на зустрічі з Папою Римським Іваном Павлом II у Національній філармонії України (Київ, 24.06.2001 р.) // Календар світла. – Львів : Місіонер, 2002. – С. 55.

Svyatoslav Kyvak
(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

**Interfaith and ecumenical relations in Ukraine in the XVI–XXI centuries –
Greek-Catholic experience**

The article from theology, religion and historical position analyzes interfaith and ecumenical relations in Ukraine in the XVI–XXI centuries. Greek-Catholic experience in solving of problems of ecumenical unity of Ukrainian Christians in historical retrospective is shown.

Key words: *interfaith and ecumenical relations, the Brest Union, the Ukrainian Greek Catholic Church, Ukrainian Catholic identity.*